

Local geographical textbook and atlas of Deblín region

Lokální vlastivědná učebnice a atlas Deblínska

Břetislav SVOZIL^a, Jakub TROJAN^b, Jan TRÁVNÍČEK^c, Ondřej ŠERÝ^d, Martin BRAUN^e

^aZŠ a MŠ Deblín, breta.svozil@seznam.cz

^bVysoká škola obchodní a hotelová, trojan@sci.muni.cz

^cMasarykova univerzita, jan.travniczek@mail.muni.cz

^dMasarykova univerzita, ondrej.sery@mail.muni.cz

^eMasarykova univerzita, braun.m@mail.muni.cz

Abstract

Creation of local geographical textbook and atlas is one of the key activities of the approved project within a global grant OP Education for Competitiveness ("Sustainable development as a part of school education programme in ZŠ Deblín") and is one of the many activities undertaken under partnership among the primary school Deblín, Institute of Geography at Faculty of Science in Masaryk University in Brno, township Deblín and Municipal Authority Tišnov and also public participation.

Creation of textbook and atlas addresses the needs of local demand accentuated by the Department of Environment in the Municipality of Tišnov town that supports initiatives to achieve sustainable development concepts in its administrative district. Part of the textbook will be an innovative methodology leading to sustainability teaching, easily transferable to other institutions. We perceive intense participation of local communities in the textbook/atlas preparation as one of the most important advantage.

Keywords: local geographical textbook, atlas, community participation, South Moravia, primary school education

Klíčová slova: lokální vlastivědná učebnice, atlas, participace komunit, jižní Morava, počáteční vzdělávání

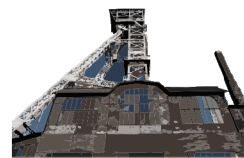
1. Úvod

Deblínsko je od roku 2008 předmětem zájmu kolektivu spolupracovníků pod týmovým vedením A. Hynka, zaměřených na zavedení principů trvalé udržitelnosti do praxe prostřednictvím aktivace komunitních procesů. V předmětech Sustainability – Trvalá udržitelnost (zimní semestr 2008) a Urbánní a rurální studia (letní semestr 2009) byla rozpracována spolupráce univerzitního pracoviště (studenti v pozici vnějších expertů) a lokální základní školy (žáci v pozici místních znalců) jako rovnocenných partnerů při participaci obyvatel městyse, Úřadu městyse Deblín a odboru životního prostředí ORP Tišnov (bližší Hynek et al. 2009, 2010). V souladu s Millenium Ecosystem Assessment (Alcamo 2003) je hlavním cílem spolupráce propojení aktérů, jejichž role v udržitelnosti kulturní krajiny jako souboru ekosystémů je nezastupitelná. Silný sociální akcent, respektive komunitní přístup, vychází z propojení všech subjektů, kteří nějakým způsobem ovlivňují studované území. Tímto dochází k vytváření sítí, což umožňuje aktivní participaci všech zúčastněných. Na studiu Deblínska se tak podílejí žáci, studenti, odborníci, zástupci veřejné správy a veřejnost. Nezastupitelnou roli hraje proměna člena týmu z vnějšího pozorovatele (cizince) na člena komunity, žijícího v místě výzkumu a participujícího na jejím chodu v roli učitele, později ředitele místní základní školy. Po identifikaci problémů i potenciálu základní školy bylo připraveno rozvíjení výzkumu se

zaměřením na zvýšení kvality počátečního vzdělávání na Deblínsku prostřednictvím dotace z operačního programu EU. I v této aktivitě je počítáno se zapojením dalších partnerů (soukromé firmy coby zástupci komerční sféry, instituce, neziskové organizace atd.). Projekt financovaný z Evropského sociálního fondu (a parciálně také Státního rozpočtu České republiky) je aktuálně v počáteční fázi realizace. Jednou z důležitých klíčových aktivit je tvorba lokální vlastivědné učebnice a atlasu, která významně přispěje k implementaci výchovy k trvalé udržitelnosti do školního vzdělávacího programu ZŠ Deblín.

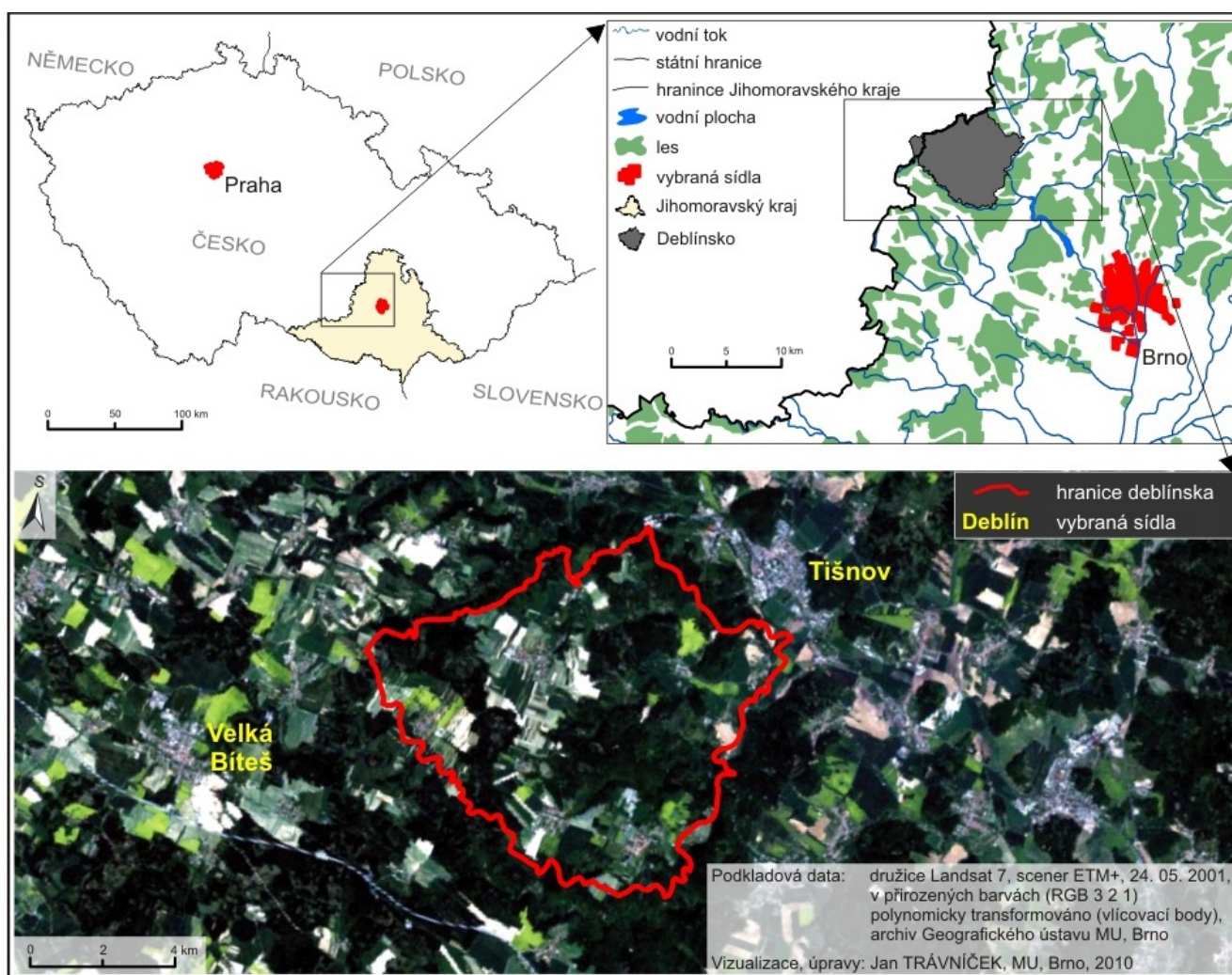
2. Teoreticko-metodologická východiska spolupráce na Deblínsku

Autorský kolektiv ověřoval možnosti projektového pojetí (Trávníček, Trojan 2008) v rámci fyzickogeografického (2004) a sociálního průzkumu Pouzdřan (2005), hledání trvalé udržitelnosti a bezpečnosti obce Klentnice (2006) s prezentací a diskusí výsledků ve studované obci a při řešení rurálních studií v zázemí Brna (Hynek et al. 2008). Řešitelský tým postupně při práci se studenty překročil hranice Jihomoravského kraje do sousedních krajů (Svozil et al. 2008) a států při řešení dopadu socioekonomických aktivit na krajinu česko-rakouského pohraničí z politicko-environmentálního pohledu (Hynek et al. 2007). V současnosti je dominantní aplikací teoretických a metodologických východisek řešení

udržitelnosti Deblínska, jehož klíčovým nástrojem je tvorba již zmíněné lokální vlastivědné učebnice a atlasu. Aktivita na Deblínsku metodologicky vychází z přístupu ESPECT/TODS (Hynek, Hynek 2007), který umožňuje studovat jednotlivé složky sociální reality z hlediska prostorovosti a emergence moci. ESPECT/TODS zahrnuje 6 pilířů (Economy, Society, Politics, Ecology, Culture, Technology) environmentální udržitelnosti/bezpečnosti. O jednotlivých pilířích můžeme mluvit jako o determinantech, které působí v

sociokulturním systému. Na každý pilíř se musí nahlížet jako na produkt působení ostatních pilířů. Interakce faktorů projevujících se ve zkoumaném území není vyvážená či neutrální. Prostorově se projevují dominující faktory, které způsobují i heterotopii v pojetí M. Foucaulta. Esenci heterotopie vystihuje vnitřní jádro šestiúhelníku zahrnující časoprostor nadvlády a podřízenosti.

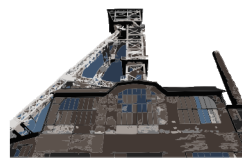
Obr. 1: Vymezení Deblínska

Zdroj: autoři

Obecné cíle současné projektové spolupráce na Deblínsku lze rozdělit do dvou rovin: V edukační rovině je cílem vytvořit aplikační platformu pro ověřování a využívání teoretických znalostí a utváření dovedností (Hynek et al. 2010), při kterém žáci potvrzují, upravují či vyvracejí informace získané z dostupných zdrojů. Žáci mají směřovat k návrhu řešení lokálních problémů, veřejně své návrhy prezentovat a obhájit je při setkání s místními obyvateli. Projekt tak stimuluje rozvoj žáků v roli uvědomělých a odpovědných občanů, kteří rozumí

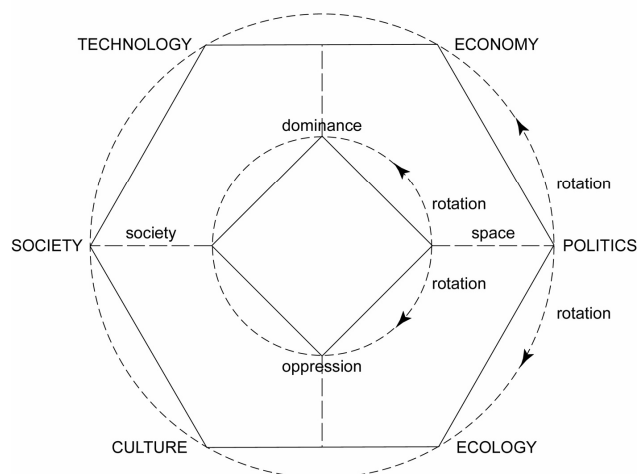
potřebám svého okolí a mají snahu se podílet na jeho budoucím rozvoji, aktivitami směřujícími zevnitř řešeného území (*bottom-up princip*). Žákům je umožněno podílet se na výstupech, které jsou diskutovány se zástupci veřejné správy (místní samosprávy a státní správy s přenesenou působností) s cílem zohlednit či uplatnit je v praxi.

V aplikační rovině je v zájmovém území cílem rozvíjení integrity a zájmu místní komunity o obec a její okolí a

aktivace subjektů, které na Deblínsku žijí, nebo území nějakým způsobem ovlivňují, k participaci na jeho utváření. Aktivita žáků pomáhá vzbudit zájem místních obyvatel o okolí jejich bydliště a rozvíjí jejich citlivost k principům udržitelného rozvoje. Žáci přirozeně vtahují rodiče a aktivní občany do projektu.

ESPECT & SDOS

Obr. 2: Koncept ESPECT

zdroj: Hynek a Hynek 2007

3. Formování aktivit do projektu v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost

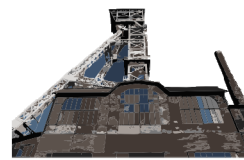
Původní zaměření spolupráce na Deblínsku vycházelo z nízkonákladových, resp. nefinančních požadavků. Projekt trvalé udržitelnosti Deblínska (Hynek et al. 2009), jehož iniciátorem byla Základní a mateřská škola Deblín, aktivizoval místní komunitu, akademické instituce a orgány veřejné správy společně s lokálními aktéry na bázi společné snahy o aplikaci metod udržitelného rozvoje v podmínkách místních zdrojů, a to jak materiálních tak nehmotných (např. lidské zdroje, společenská atmosféra, genius loci apod.). Zapojení univerzitních pracovišť umožnilo kritickou diskuzi i zasazení do mezinárodního rámce prostřednictvím evaluace a zařazení projektu do mezinárodní databáze 3-LENSUS [<http://www2.leuphana.de/3lensus>] sdružující best practices v edukaci udržitelného rozvoje.

Nefinanční aktivity vytvořily podmínky pro dlouhodobé pilotní aplikace v počátečním vzdělávání, vycházející z chápání udržitelnosti místa a vnímání lokálních potřeb v závislosti na místních zdrojích. Jako komplexní podporu tezí edukativní aplikace zvolil autorský kolektiv globální grant v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK), jehož financování probíhá z veřejných zdrojů Evropského sociálního fondu a Státního rozpočtu České republiky. Projekt OPVK (v

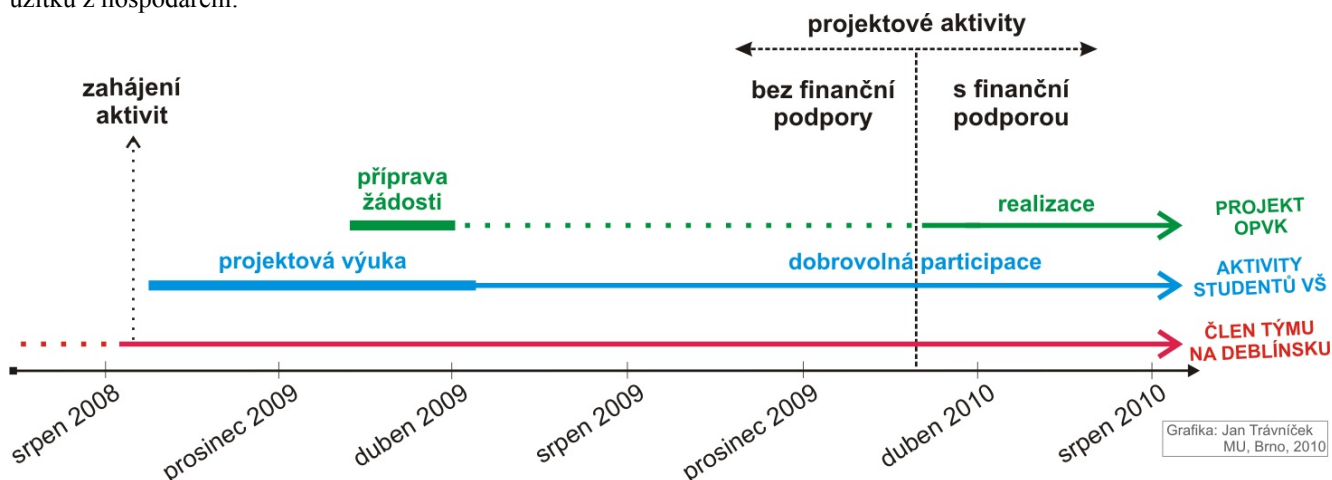
realizaci od 31. 3. 2010) směřuje, prostřednictvím modernizace technologické infrastruktury základní školy v Deblíně (multimediální vybavení přírodovědných učeben) následované zavedením otevřené platformy bezkontaktního vzdělávání formou e-learningu, k vytvoření podmínek pro implementaci konceptu trvalé udržitelnosti do ŠVP. Projekt pokračuje v zavedené tradici participace PPP – jeho partnerem je soukromá společnost YCNEGA Technologies, která poskytuje know-how z privátní sféry a podílí se na technologickém zabezpečení celého projektu. Nosnou klíčovou aktivitou projektu je tvorba lokální vlastivědné učebnice a atlasu. Vlastivědnou učebnici budou tvořit kromě pedagogů ZŠ Deblín také univerzitní (akademičtí) pracovníci a tato bude dále podrobována kritické evaluaci ve vzdělávacím procesu. Svůj díl participace ponese i žáci ZŠ, kteří se na její tvorbě budou taktéž podílet. Součástí projektu je také tvorba vlastivědného lokálního/regionálního atlasu. Tento bude dodáván formou nákupu služby (zajišťuje jej externí dodavatel), přičemž klíčovou roli zde sehraje opět žáci ZŠ, studenti MU a pracovníci zapojených vzdělávacích institucí (jak ZŠ Deblín, tak MU Brno, TUL Liberec a VŠOH). Tito v rámci unikátní interoperabilní GIS platformy, založené na bázi open source licence, pomohou připravit mapové podklady pro výsledné mapové kompozice obsažené v atlasu.

4. Koncepce lokální vlastivědné učebnice a atlasu

Tématice využití místního regionu/lokality v edukačním procesu (Saunders 1979, Hale 1986, Farkaš 1990, Kühnlová 2007, Hübelová 2010) je v věnována stále větší pozornost, i v počátečním vzdělávání (Vencálek 1998). Zde tvorbu regionálních učebnic jako podporu pro pedagogy rozvíjí také nestátní neziskové organizace – např. školské zařízení pro environmentální vzdělávání Lipka se sídlem v Brně [<http://www.lipka.cz>]. Na Deblínsku v současné době probíhá diskuse v rámci širšího autorského týmu. Cílem lokální vlastivědné učebnice a atlasu je přispět k implementaci principů trvalé udržitelnosti do praxe, proto jsou ke spolupráci ve velké míře přizváni místní obyvatelé/aktéři (např. kronikářka, historik, zástupci samosprávy a Lesů města Brna atd.), ale i regionální a nadregionální partneři (např. zástupci ORP Tišnov). Významná role při tvorbě učebnice zůstane žákům ZŠ Deblín. V průběhu dvouletého výzkumu vznikla bohatá informační databáze. Z té čerpá hrubá struktura učebnice, která je neustále precizována. Příkladem mohou být Lesy města Brna, které poskytly bohaté informační zdroje zachycující vývoj oblasti v historické ose několika set let. Právě Lesy města Brna se profilují jako velmi silný partner, který splňuje nejpřísnější kritéria trvalé udržitelnosti. Jejich úsilí spočívá jednak v udržování a zlepšování stavu městských lesů, jednak v trvalém zajištění vyrovnanosti lesní produkce se zaměřením na přírodě blízkému hospodaření a také v trvalém

zajišťování rozvoje obnovitelných produktů lesa a jiných
užitků z hospodaření.

Obr. 3: Periodizace aktivit na Deblínsku

Zdroj: autoři

Struktura učebnice je stále předmětem široké diskuse: Zařazení standardních kapitol, zaměřených na fyzicko-geografickou sféru a socio-ekonomicko-geografickou sféru, bude zachováno, ovšem s výraznou modifikací na bázi poststrukturalistických myšlenkových přístupů promítnutých do aplikace trvalé udržitelnosti území. Nedílnou součástí učebnice bude rovněž metodika tvorby a ochrany životního prostředí s příkladem managementu významných krajinných prvků na Deblínsku a Tišnovsku. Tato metodika bude charakteristická vysokou mírou přenositelnosti a do projektu byla zařazena z důvodu cílené poptávky ORP Tišnov.

Součástí učebnice je také lokální/regionální atlas. Na jeho fyzické tvorbě bude pracovat externí firma (zástupce privátního sektoru), avšak podklady pro tvorbu atlasu, diskusi nad koncepcí či parciální zpracování datových podkladů (výjimečně až do samotných mapových kompozic) provede řešitelský kolektiv autorů projektu s přizvanými odborníky, s místními obyvateli a s žáky ZŠ. Součástí projektu OPVK je také naprogramování unikátní interoperabilní GIS platformy založené na bázi open source. Všichni oslovení partneři a spoluautoři atlasu tak budou mít rovné příležitosti k participaci na jeho tvorbě. Samotná GIS platforma bude koncipována s intuitivním uživatelským rozhraním tak, aby byla použitelná přímo ve výuce a mohli s ní pracovat už i žáci druhého stupně základní školy. Použití GIS platformy pro zpracování dat bude vyžadováno také po externím zpracovateli mapových kompozic pro zajištění zpětné kompatibility zpracovaných souborů (atlas bude také v elektronické formě a počítáme s neperiodickou obnovou vlastními silami i po skončení projektu).

5. Závěr

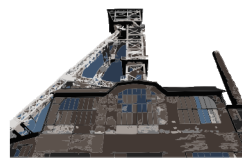
Na rozdíl od zavedené a běžné praxe byla spolupráce na Deblínsku postavena na finanční podpoře až po dvouleté aktivitě v nízkonákladovém režimu bez finančních zdrojů. Tento krok pomohl na bázi dobrovolnosti zapojených partnerů identifikovat potřeby místní komunity a potenciál k jejich naplnění, tedy základní podmínky pro sepsání úspěšné a udržitelné projektové žádosti o finanční podporu. Tvorba lokální učebnice Deblínska s atlasem je pouze jedním z výstupů propracované sítě aktivit směřujících k dosažení modelového příkladu trvalé udržitelnosti území. Výjimečnost tohoto postupu, vycházejícího z poststrukturalistických přístupů, je zvláště zřetelná o zachycení detailu procesu, který se neustále časoprostorově vyvíjí při záměrném působení nejen lokálních aktérů, ale i těch, kteří přesahují lokální i regionální kontext. Projekt se dále rozvíjí i mimo tematiku strukturálních fondů EU – pokračují práce na managementu významných krajinných prvků (odstranění černé skládky, výroba objektů pro příkrmování zvěře), jejichž mapování bude součástí připravovaného atlasu a učebnice. Dále se žáci ZŠ zapojují do republikových i celosvětových projektů, především do Krajiny domova pod patronací MŽP (žáci 9. tříd), do programu Jeden svět na školách (žáci 8. tříd řeší témata stárí a mezigeneračních problémů s vazbou na TUR) a do evropského projektu Světová škola 2 (2. stupeň ZŠ), zaměřeného na globální rozvojovou výchovu a roli školy v místní i širší komunitě.

Použité zdroje

ALCAMO J. et al. (2003): Ekosystémy a kvalita lidského života: Rámec pro hodnocení. Zpráva pracovní skupiny pro koncepční rámec Ekosystémového hodnocení milénia, Ministerstvo životního prostředí, Praha, 31 s.

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

- FARKAŠ, C (1990): Aplikácia zeměpisného učiva na sístú krajinu. Přírodní vědy ve škole, r. 42, č. 3, s. 113-117
- HALE, M. (1986): Approaches to Ecology Teaching: The Educational Potential of the Local Environment. Journal of Biological Education, Vol. 20 č. 3, s179-84.
- HŮBELOVÁ, D. (2010): Didaktická vybavenost učebnic regionálního zeměpisu. In Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výskumu. Bratislava : ŠPÚ, 2010. ISBN 978-80-8118-015-6, s. 93-105. Bratislava.
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2007): Bridging the gap between the theory and practice of regional sustainability: a political-conceptual analysis. Bratislava, Geografický časopis, Vol. 59, s.49-64.
- HYNEK, A., HYNEK, N., HERBER, V., SCHREFEL, CH. (2007): Environmental Security in Borderland Areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region. Vinna: 17&4 Organisations-beratung. 81 s.
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2010): Sustainable Deblín Region: Educational Project. Envigogika, Praha : COŽP UK, 2009/IV, 2.
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2009): Sustainability Educational Project: Case Study Deblín Rural Town, South Moravia, Czech Republic. In Proceedings CD EDULEARN10 Conference 5th-7th July 2010, Barcelona, Spain. Valencia : International Association of Technology, Education and Development (IATED), 2010. od s. 3045-3054.
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2008): Rurální studia v zázemí Brna: Lipůvka-Lažany-Újezd. In Geodny Liberec 2008, Sborník příspěvků - CD. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2008. 259 s.
- KÜHNLOVÁ, H. (2007). Život v našem regionu : pro základní školy a víceletá gymnázia. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2007. 2 s.
- SAUNDERS, M. S. (1979): Locality and the Curriculum: Towards a Positive Critique. Comparative Education, Vol. 15, č. 2, s. 217-230.
- SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J., ŠTASTNÝ, O. (2008): Přeshraniční krajinné ekosystémy Jihomoravského kraje. In Mladí vedci 2008 - Vedecké práce doktorandů a mladých vědeckých pracovníků. Nitra : FPV UKF v Nitre, s. 498 – 507.
- TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2008): Project training in landscape research at Institute of Geography, Brno. In: GeoScape, Vol. 3, N. 1, 2008, pp. 73-79.
- VENCÁLEK, J. (1998): O významu učebnic "Geografie místního regionu pro základní školy" na konci druhého tisíciletí. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Geografie X. s. 142-145.

Adresa autorů:

Břetislav Svozil
ZŠ a MŠ Deblín, okres Brno-venkov
Deblín 277
664 75 Deblín
bre.ta.svozil@seznam.cz, trojan@sci.muni.cz

Jakub Trojan
Vysoká škola obchodní a hotelová, s.r.o.
Bosonožská 9
625 00 Brno

Jan Trávníček, Ondřej Šerý, Martin Braun
Geografický ústav přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity
Kotlářská 2
611 37 Brno
jan.travniczek@mail.muni.cz, ondrej.sery@mail.muni.cz, braun.m@mail.muni.cz